

ERDŐS ISTVÁN

stephanus1965@gmail.com

tanár (Svetits Katolikus Gimnázium, Debrecen)

„...nem volt internet-re szükség, hogy megértsük egymást”¹

— „... we didn't have to use internet to understand each other” —

JANCSÁK CSABA *Az 1956-os forradalom indítósíkrája a szegedi MEFESZ; A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956) életútinterjúk tükrében* című könyveiről

DOI 10.14232/belv.2017.1.14

https://doi.org/10.14232/belv.2017.1.14

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Erdős István (2017): „...nem volt internet-re szükség, hogy megértsük egymást”. *Belvedere Meridionale* 29. évf. 1. sz. 133–142. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A téma és a módszer

Az elsősorban ifjúságszociológusként számon tartott szerző tudományos munkásságát végigkíséri a hallgatói és ifjúsági mozgalmak iránti érdeklődés, a XX-XXI. század különböző

diákszervezeteinek, hallgatói önkormányzatainak kutatása. E témán belül már másfél évtizede² kitüntetetten foglalkozik a szegedi MEFESZ történetével, az 1956-os forradalomban játszott szerepével. E kutatássorozat eredménye a most bemutatásra kerülő két, szoros egységet alkotó mű, melyek egyike tíz életútinterjút tartalmaz, másika a történetudományhoz ifjúság- és értékszociológiai szemléletet társító, monografikus jellegű alkotás.

A forradalom 60. évfordulóját követően megállapíthatjuk, hogy a Kádár-korszak ideologikus megközelítésű, az eseményeket meghamisító, s azokat a diktatúra érdekeinek megfelelően értékelő hazai munkái után a rendszerváltozás óta a téma szakirodalmában mennyiségben és minőségben egyaránt örvendatosan gazdagodik. Az általános összegzéseken túl az egyes személyekre, csoportokra, a forradalom különböző aspektusaira és a lokális történésekre is egyre több fény vetül.

A forradalom megkerülhetetlen szereplői a fiatalok, s ezen belül az egyetemi ifjúság, melynek –eredeti szándékában hallgatói érdekvédelmi– szervezete volt az 1956. október 16-án Szegeden megalakuló, de csakhamar országos politikai jelentőségűvé –a szerző szavaival a forradalom indítósíkrájává– váló MEFESZ. A fővárosi és vidéki felsőoktatási intézmények forradalmi eseményeiről külön-külön számos dokumentumközlés és feldolgozás látott napvilágot, több szerző vállalkozott már az egyes karok vagy intézmények történetén túlmutató, az egyetemisták 1956-os szerepét áttekintő kép alkotására, foglalkoztak már a MEFESZ és –e könyvek lapjain is feltűnő– más diák- és értelmiségi mozgalmak, szervezetek történetével, mely műveket a szerző gondosan összegyűjt bibliográfiájában. Az eddigi eredmények értékét nem kétségbe vonva mégis azt állapítja meg, hogy „árnyalt és tudományosan hiteles elemző-összegző monográfia (...)”

¹ Ambrus János interjúalanytól származó megfogalmazás (JANCSÁK 2016b. 20.).

² Első idevonatkozó publikációja 2002-es, a téma feldolgozását a *Belvedere Meridionale* és az SZTE Oral History kutatócsoportjának keretében végzi.

nem született a témában” (JANCSÁK 2016a. 12.), illetve véleménye szerint elsősorban az események rekonstrukciója történt meg; a szereplők motivációi, értékorientációi, az őket körülvevő egyetemi mikroklíma –mely szegedi oktatóként a szerzőt nyilván személyesen is érinti– kevésbé ismert. Ilyen értelemben hiánypótlásra vállalkozik e két kötetével, mely szavai szerint egyszerre „tisztelgés és ismeretnyújtás” (JANCSÁK 2016a. 12.).

Deklarált célja azonban nemcsak a történettudományi ismeretekhez való hozzájárulás: ifjúságszociológiai kutatásainak³ tapasztalataira hivatkozva arra a következtetésre jut, hogy a mai fiatalok általában nem hallanak élettörténet-elbeszélést a családban, egyre halványul ötvenhat a kollektív emlékezetben, s mivel nincs áthagyományozás, értékátadás, a történelmen kívüliség állapotába kerülnek, amely erősíti körükben az individualizációt és az izoláltságot. A szerző munkásságának harmadik vonulataként itt hivatkozhatunk a történelemtanítás módszertanával és az állampolgári neveléssel foglalkozó tevékenységére⁴, ezért tartja jelentősnek, hogy interjúkötete oral history forrásként nemcsak a további tudományos kutatások, hanem az oktatás számára is⁵ felhasználható legyen. Interjúi során rákérdez az egykori egyetemisták mai fiatalokhoz szóló üzeneteire, a fiatalok jelenbeli helyzetéről alkotott véleményükre, mintegy szembesíti a két generációt egymással.

A könyvek alapját (a levéltári források és a szakirodalom mellett) a szerző által – illetve

két esetben Kiss Gábor Ferencsel közösen – 2012–2016. között felvett tíz interjú szerkesztett változata képezi. Az interjúalanyok közül egy egykori soproni hallgató, egy műegyetemista, egy szegedi középiskolás (később ugyanott joghallgató) található, a többiek szegedi egyetemi hallgatók voltak az események idején. A szövegek először kerülnek közlésre, bár különleges a Kiss Tamással készült –a többenél terjedelmesebb– interjú esete, vele ugyanis először 2001-ben készült interjú, mely meg is jelent⁶, majd 2014-ben született az itt olvasható verzió, mely az előbbi „kiegészítése és árnyalása” (JANCSÁK 2016b. 149.). Itt kell kitérnünk az oral history módszer alkalmazhatóságának, értékelésének kérdéseire. „Vitatott és vitathatatlan érdemei és előnyei az oral historyt a történetírás egyik leginnovatívabb irányzatává formálták” – állapítja meg VÉRTESI (2004. 171.). A hazai történettudomány éppen az ötvenhatos forradalom témájának kutatásában⁷ használta fel először széleskörűen (Károly 2007), s ennek kapcsán bontakozott ki módszertani vita⁸ az így szerzett eredmények

⁶ Kiss 2002.

⁷ A teljesség igénye nélkül Bögre Zsuzsanna (2004, 2006) a vallásukért kiállókat és a női sorsokat, Kőrösi Zsuzsanna és Molnár Adrienn (2000) az ötvenhatosok gyermekeinek életútját dolgozta fel ezzel a módszerrel, Kányó Tamás (2003) Svájcba emigrált magyarokkal készítette interjúit. Bindorffer Györgyi, Gyenes Pál és Kozák Gyula (1994) a „pesti utca” felkelőinek élettörténeteit, Kozák Gyula, Molnár Adrienne és Kőrösi Zsuzsanna (1993) munkatárs-nács-vezetők visszaemlékezéseit vizsgálta. A forradalom emlékezete című kötet (Molnár Adrienne, Kőrösi Zsuzsanna és Keller Márkus szerkesztésében, 2006) teljes egészében interjúrészek alapján követi végig az eseményeket. (Természetesen más korszakok kutatása is alkalmazza e módszert, a magyar szakirodalomban elsősorban a második világháború, a Gulág, a kádárizmus és a rendszerváltás történetének megismerésében használatos.)

⁸ Emlékek, emlékezők, felejtők – 1956 négy és fél évtized távlatából. Az 1956-os Intézet és az MTA Történettudományi Intézetének konferenciája 2001. október 15–16., melynek válogatott anyaga az Intézet 1956. Évkönyvében jelent meg.

³ *Emlékeztünk 2015–2016.* EIKKA, 2016.

⁴ JANCSÁK–Kiss 2016., illetve megemlíthetjük, hogy a szerző a Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete Állampolgári nevelés és oktatási jogok szakosztály vezetője.

⁵ A szerző fontos oktatási feladatnak tekinti ún. „screenager”-ek (screen és teenager szavakból), a középiskolás generáció számára készült tananyagok kidolgozását, amelyekkel közelebb lehet hozni a diákokhoz a huszadik századi történelmet. http://mta.hu/mta_hirei/nemzeti-mult-es-kollektiv-emlekezet-konferencia-a-tortenelem-tanitasarol-106983

használhatósága tekintetében. A kérdés pszichológiai és filozófiai megközelítésben az átélt élmény, emlékezés és felejtés háromszögében, illetve a múlt, emlékezés, történelem viszonyában értelmezhető (GYÁNI 2002).

E recenzióknak nem feladata az oral history elméleti háttérének, módszertanának, a különböző tudományterületekre való adaptálásának tárgyalása⁹, kétségtelen azonban, hogy az „élmény alapú tudás” (GYÁNI 2002. 198.), „az emberi élet autentikus tanúságtételeinek felhasználása” (VÉRTESI 2004. 172.), jelentősen gazdagította a tudományt. Jancsák interdiszciplináris jellegű munkájához jól illeszkedik a kutatási módszer, amely „a történelem és a társtudományok egyes területeinek összefüggéseire (...) hívja fel a figyelmet” (Vértesi 2004:164). Ha az oral history módszert használó művek értékelésében alapvetőnek számító „Ki beszél? Miről beszél? Mikor beszél?” (MOLNÁR – KÖRÖSI – KELLER 2006. 17.) kérdések szerint haladunk, elmondható, hogy a MEFESZ megalakításában, programalkotásában, annak terjesztésében tevékeny szerepet játszó interjúalanyok értékes adatközlők. Az életutak áttekintésén túl a fő témák azonosak, jól lehatárolhatók¹⁰ (a szereplők egyetemi évei, baráti és oktatói kapcsolataik, 1956 őszi, főképpen az október 23-ig zajló tevékenységük); az interjúk viszonylag rövid időn belül kerültek felvételre, így a beszélők nagyjából azonos perspektívából tekinthetnek vissza az eseményekre. Mindezek alapján a szövegek a téma hiánypótló forrás-kiegészítéseinek tekinthetők.

Az oral history értékelői többnyire egyetértenek abban, hogy a „mi történt?” kérdésében az egykori szereplők egyébként autentikus tanúságtételeire nem lehet kizárólagosan támaszkodni¹¹, mivel mindenkinél megfigyel-

hető egyrészt a felejtés¹², másrészt a –múlt tudatos vagy öntudatlan– újrakonstruálása¹³, „a múlt újrakomponálásra kerül a jelen szemüvegén keresztül” (JANCÁK 2016a. 199). A szerző ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az írott források is torzíthatnak, hiszen például a megtorlások idején keletkezett nyomozati jegyzőkönyvekben, periratokban a vádlottak leginkább csak azt vallották be, ami már úgyszólván nyilvános volt, illetve úgy interpretálták tetteiket, hogy kevésbé legyen terhelő rájuk¹⁴. Monográfiájában ezért összeveti az oral history, az egykori dokumentumok (plakát, sajtó, hangfelvétel), a forradalom leverése után keletkezett iratok és a téma szakirodalmának feldolgozása útján nyert ismereteket, így növeli megállapításai megbízhatóságát.

Mint már kiemeltük, a szerző nem csupán az események rekonstrukciójára törekszik, legalább annyira fontos számára a szereplők motivációinak, értékvilágának, egyetemi kapcsolatrendszerének, s az őket körülvevő intézmény klímájának feltárása. Éppen ez az, amiben az életút-interjú megkerülhetetlen forráscsoportot alkot: teljes személyiséget jelenít meg (VÉRTESI 2004), képes érzékeltetni egy

«Azt mutatjuk be, amit az interjúalany a beszélgetéseink során felidézett. Nem vizsgáljuk az elhangzottak tény- és igazságértékét, más szóval hitelességüket. Nincs jogunk és nem feladatunk felülbírálni őket. Mindent el kell fogadnunk, nincs mivel kontrollálni a felidézett egyéni történeteket, érzéseket.» (KÖRÖSI – MOLNÁR 2000. 27.). Velük szemben az írott források elsődlegességét és a visszaemlékezésekhez való óvatosságot vallja EÖRSI (2001).

¹² Néhány erre vonatkozó idézet az interjúkötetből: «próbálom rekonstruálni a dolgot» (44.), «mindenki picit mást emel ki, másra emlékezik» (105.), «kicsit bajban vagyok az emlékekkel» (117.), «a legjobb emlékezetem szerint» (164.), illetve lásd a 19. jegyzetpontot.

¹³ Tanulságos lenne ebből a szempontból összevetni pl. a Kiss Tamással készült 2001-es és 2014-es interjúk szövegét.

¹⁴ A forradalomról szóló munkák jelentős része a résztvevők reformkommunista dominanciáját emeli ki, amit magyarázhat az is, hogy a vádlottak többsége tagadta azt, hogy „ellenforradalmár” lenne, s a szocializmust kívánta volna megdönteni.

⁹ A téma népszerűségét, egyúttal problematikus voltát bizonyítja, hogy Gerhard Péter és Udvarnok Virág, a téma magyar nyelvű bibliográfiájának összeállításakor már tíz évvel ezelőtt több mint 160 tételt gyűjtöttek össze. (GERHARD – UDVARNOKI 2007).

¹⁰ Ebben a tekintetben témainterjúnak is felfoghatók.

¹¹ Körösi és Molnár más felfogást képvisel könyvében:

kor légkörét; a történelmi korszak eseményeit az egyén életére gyakorolt hatás szempontjából világítja meg (VARGÁNÉ 2010). Gyáni szerint „a történész a múlt megjelenítése és magyarázata (vagy inkább megértése) során immár nagyobb jelentőséget tulajdonít annak, hogy az emberek hogyan fogták fel a maguk világát” (GYÁNI 2000. 14.), a szövegek „együttal felmutatják az emlékező közösségek belsőleg módfelett tagolt világát” (GYÁNI 2002. 200.). Az általa választott módszer – miszerint monografikus feldolgozásában többféle forrástípus összevetésével dolgozva, történészi felkészültséggel írja meg és értékel választott témáját; de külön kötetben, a feltett kérdéseket sem kihagyva közli interjút, tiszteletben tartva a megszólalók meggyőződését, interpretációit – kielégítheti az oral history módszertan mindkét felfogásának híveit.

A könyv felépítése és főbb megállapításai

A monográfia három nagy fejezetből áll. Az első a szegedi egyetemen a harmincas évek és 1956. között működő azon hallgatói szervezeteket, ifjúsági mozgalmakat tekinti át, melyek a szerző véleménye szerint meghatározták az egyetem sajátos intézményi mikroklímáját, kialakították éthoszá, így informális módon hatással voltak a MEFESZ-t alapító diákok értékvilágára. A második az ezeket az értékeket hordozó, a hallgatók számára közvetítő, így egyfajta értékkontinuitást biztosító oktatókkal foglalkozik, míg a harmadik fejezetből ismerhetjük meg a MEFESZ létrejöttét, tevékenységét, hatását. A szerző, Rezsőházy Rudolf értéktipológiáját követve leginkább a történelmi korszakokon áthagyományozódó, a szerző kifejezésével élve transztörténelmi jellegű központi értékek és a hagyományos értékek meghatározó voltát emeli ki az ötvenhatos fiatalok értékrendszerében, melyet a kommunista diktatúra szándékai ellenére – a családi szocializáció mellett – elsősorban „az ifjúság és az egyetemek életvilágában rögzült

értékek” (JANCSÁK 2016a. 65.) közvetítették a szegedi egyetemi mikroklímában. PARSONS (2000) nyomán szocietális közösségként értelmezi azt az oktatói és diákcsoportot, amely az értékelkötelezettségeken keresztül képes volt tagjainak integrációjára, egységes normarendszer kialakítására, erős lojalitást és szolidaritást tudott teremteni köztük. A MEFESZ születését és tevékenységét a mertoni értelemben használt ribillió (MERTON 1980) fogalmával írja le, hiszen e fiatalok a diktatúra által szorgalmazott célokkal és eszközökkel szemben normaszegőkként léptek fel saját referenciacsoportjuk által kidolgozott és megerősített új célokért, új eszközökkel.

A kortárs felsőoktatás-kutatásban speciálisan a nevelésszociológiai szakirodalom vizsgálja a hallgatói kapcsolathálókat, a hallgatók intézményen belüli és kívüli beágyazottságát és ezek hatását valóságértelmezésükre, értékviláguk megkonstruálására (PUSZTAI 2011). Az egyes kampuszokon kialakuló értelmező közösségek több elméletalkotó szerint is szocializációs szereppel bírnak az új belépők számára, egyrészt az intézményi kultúra, másrészt a felnőttkori értelmiségi, állampolgári szerep elsajátításában. A hallgatókat körülvevő intézményi környezetnek egyaránt fontos elemei a különböző ifjúsági szervezetek, a személyes oktató-hallgató és a kortárs hallgatói kapcsolatok. A szerző újszerű vállalkozása, hogy mindezeket egy múltbeli kampuszon kísérli meg azonosítani.

A szerző az értékkontinuitást hordozó szervezetek között a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát, a Szegedi Egyetemi Ifjúságot, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséget, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét¹⁵, a Szegedi Egyetemi és Főiskolai

¹⁵ Az 1945–49. között működő szervezet rövidítése szintén MEFESZ volt, bár a mozaikszó 1948-tól más nevet (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete) rövidített. Mindez nem kevés zavart okoz a szakirodalomban, az ötvenhatos MEFESZ neve nem ugyanez, s mint arra a szerző is kitér, ez nemcsak filológiai kérdés, hanem lényeges szervezeti különbséget takar: az előbbi ernyőszervezetként működött (JANCSÁK 2016a. 33).

Hallgatók Szabad Szervezetét valamint a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúságot sorolja fel. Megfontolandó kérdés, hogy vajon mennyiben járultak hozzá az intézményi mikroklimához, és gyakorolhattak-e bármilyen hatást az 1945 előtt az egyetemen működő jobboldali illetve vallásos hallgatói szervezetek, mozgalmak, csak a legjelentősebbeket említve közülük a Szegeden igen aktív Turul Szövetség¹⁶, az itt korporációt fenntartó katolikus Foederatio Emericana¹⁷, vagy az 1948-ig fennmaradó református Soli Deo Gloria, mely a Bethlen Gábor Körrel összefogva szervezett itt konferenciát (HAVAS–KULIFAY 1992). A felvetést indokoltta teszi, hogy a soproni egyetemista interjúalany utalást tesz az ottani „nagyon jobboldali” diákkörré (JANCSÁK 2016b. 60), egy másikuk elmondása szerint¹⁸ titkos szervezetként az ötvenes években is működött a Turul, melynek ő is tagja volt, s a tőzből heten beszélnek – gyermekkori vagy egyetem alatt – aktív vallásosságukról. Ugyanebben a fejezetben tárgyal a szerző két olyan, 1956-ban működő budapesti ifjúsági szerveződést (DISZ Petőfi Köre, Kolhoz Kör), amely rendszerkorrekciós követeléseivel hatott a szegedi MEFESZ-re. Ez utóbbi kettővel való kapcsolatot a visszaemlékezések alapján a szerző egyértelműen, személyekre és napokra pontosan dokumentálja ebben és a későbbi eseménytörténeti fejezetben is.

Annál izgalmasabb (és problematikusabb) kérdés az ekkor már nem működő szervezetek hatásának vizsgálata¹⁹, mely szorosan

kapcsolódik a második fejezet témájához is, amelyben a „generációkon átívelő értékorientációk” (JANCSÁK 2016a. 43.) aktorait, az interjúalanyok szerint a rájuk pozitív példaként ható oktatókat mutatja be. Itt vethető fel, hogy hogyan kapcsolható össze (vagy különíthető el) az egyes oktatók személyes hatása e szervezetekével²⁰.

A szerző által tárgyalt hallgatói szervezetek története mintegy negyedszázadot ölel fel, s ez alatt –részben a diákszervezetek tipikusan rövid életciklusa²¹, de a vizsgált időszakban leginkább politikai kényszerek²² hatására – gyorsan váltották egymást a felsorolt mozgalmak²³. Hogyan hathattak ezek 1956-ban? Tagságukban természetesen nincs (életkori okokból nem is lehet) átfedés, személyében leginkább Baróti Dezső irodalomtörténész kapcsolja össze a múltbelieket a MEFESZ-szel, aki hallgatóként tagja volt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, fiatal oktatóként többször elfogadta a Szegedi Egyetemi Ifjúság meghívásait rendezvényeikre, professzorként, rektorként pedig aktívan támogatta a MEFESZ-t. Rajta kívül három olyan oktató tűnik fel a visszaemlékezésekben, akik átadhatták a korábbi diákszervezetekben magukba szívott értékeket (az egykor ugyancsak az SZFMK-hoz majd a SZEI-hez és a SZEFI-hez is közel álló Bálint Sándor, a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabad Szervezetének

ugyanerre a kérdésre ellenkező módon válaszol, sőt a névválasztást is ezzel magyarázta (JANCSÁK 2016b. 209.).

¹⁶ A szerzőt a „hallgatók demokratikus cselekvésmintái” (JANCSÁK 2016a. 12.) érdeklik, de az újabb szakirodalomban olvashatunk arról, hogy főleg a harmincas években nemcsak jobboldali radikális, hanem baloldali és demokrata gondolkodású egyetemisták is tömörültek e szervezetben. (Kerepeszki 2012)

¹⁷ Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/F/Foederatio%20Emericana.html>

¹⁸ Tóth Imre (JANCSÁK 2016b. 210.).

¹⁹ Az egyik interjúban hangzik el kérdés egy korábbi szegedi diákszervezetről (a koalíciós idők MEFESZ-éről). Az interjúalany közlése szerint senki sem tudott erről vagy törődött ezzel akkoriban (JANCSÁK 2016b. 166.). Vele ellentétben egy másik interjúalany

²⁰ A szerző Kamarás Istvánt idézve teszi fel a kérdést, hogy a „személyeket vagy a csoportokat tekinthetjük az alanyi értékhorozóknak?” (JANCSÁK 2016a. 45.).

²¹ Jancsák főképpen a SZFMK példájával illusztrálja, hogy a szervezet életciklusa szinte az alapító tagok felsőoktatásban töltött életciklusa szerint alakult.

²² A SZEI szellemiségének radikális változására az antiszemitizmus és az ország politikai jobbratolódása, a MEFESZ, SZEFSZ, SZEFI sorsára a kommunista hatalomátvétel ad magyarázatot.

²³ Közülük az MKP szellemi befolyását magán viselő MADISZ és a vele időben párhuzamosan működő, egyházas SZEFSZ, MEFESZ és SZEFI inkább rivális szervezetek voltak.

megszervezői közé tartozó Szentpéteri István valamint a SZEI és SZEFI tag, illetve vezető Péter László óráit és személyes példaadó hatását emelik ki az interjúalanyok). A többi 14, itt bemutatott oktatóról elmondhatjuk, hogy vagy biztosan nem voltak részesei e korábbi szervezeteknek (Perbíró József és Schulteisz Emil csak 1949-től oktattak Szegeden), vagy egykor támogatóik voltak, de az ötvenhatos MEFESZ-esek már nem találkozhattak velük (Sík Sándor 1945-ben, Szent-Györgyi Albert 1947-ben hagyta el Szegedet, utóbbi az országot is), vagy az itt közölt életrajzukban nem találunk utalást szervezeti tagságukra vagy akár lazább kapcsolódásukra. Ez utóbbi tíz oktató a forradalmat megelőző negyedszázadban hosszabb-rövidebb ideig hallgatóként és/vagy oktatóként a szegedi egyetemhez kötődött, így elvileg ismerhették e mozgalmakat, látogathatták rendezvényeiket, vagy akár valamilyen spillover hatást feltételezve gondolhatjuk, hogy ezek befolyásolták szemléletüket, az ötvenhatos forradalomhoz való későbbi viszonyukat, azonban ennek pontosítása még további vizsgálódást igényel, melyet egyébként a szerző is szükségesnek nevez. Mindezek alapján a recenszens arra következtet, hogy a személyes értékátadás ereje tűnik bizonyíthatóbbnak.

A hallgatói szocializáció és értelmező közösség másik alapvető, személyes viszonyrendszerét a hallgatók egymás közötti valamint korábbi, intézményen kívüli (családi, iskolai, szervezeti) kapcsolatai adják (PUSZTAI 2011). Az interjúkból jól kirajzolódnak a MEFESZ-es fiatalok értékorientációit meghatározó, innen érkező hatások. Származási családjaikról megállapíthatjuk, hogy többségükben értelmiségi-ek²⁴, négyen is orvosgyerekek, egyikük édesapja éppen Szegeden diplomázott²⁵. Visszatérő

elem, hogy társadalmilag kilógtak a Rákosi-rendszer által kívánatosnak tekintett munkás, paraszt, haladó értelmiség kategóriáiból, egyéb vagy osztályellenség besorolásúak. Családjukat többnyire „polgári értékrendűnek”, „valóságosnak”, „hazafinak”, „antikommunistának” vagy az előző rendszerben „feltörekvőnek” jellemezték, amelyek a kommunista hatalomátvétel után sérelmeket szenvedtek, emiatt többen közülük csak nehezen jutottak be a gimnázium és az egyetem falai közé. Hallgatóként szövődő barátságaik egyik alapját éppen a hasonló családi miliő, neveltetés és kultúra képezte, úgy érezték, hogy ők „jó családból valók”²⁶. Négycsajukról derül ki korábbi egyházi iskolás²⁷ háttér, s többen rokoni, ismeretségi kapcsolatban álltak politikai okokból meghurcolt emberekkel²⁸. Részben személyes habitusukból, részben korábbi szocializációjukból következhet erős hajlamuk a közösségi életre²⁹, szoros baráti körre, melyet aztán a szegedi egyetemen egymással alakítottak ki. E barátságok kezdetben csak rokonszenven, valamilyen közös érdeklődési területen (pl. zene) alapultak, tanulásra, szabadidő-eltöltésre, politikamentes beszélgetésekre korlátozódtak, de 1956 őszén együtt lettek MEFESZ tagok, politikai

valamilyen diákszervezetnek, egyesületnek, s milyen transztörténelmi értékátadók voltak ők gyermekeik számára.

²⁶ Jellemző interjúrészlet erről a besúgókkal kapcsolatban feltett kérdésre adott válasz: „A Csete Ivánért tűzbe tenném a kezem. Iván maga volt az egyenesség. Azt hiszem, az apja Kolozsváron volt orvosprofesszor. Szóval tudtuk, hogy kiben bízhatunk.” (JANCSÁK 2016b. 123).

²⁷ Közülük hárman erős szerzetesi iskolákat látogattak (pannonhalmi bencés, ciszter, orsolyita), ahol komoly szocializációs hatások érték őket.

²⁸ Egyikük magas rangú horthysta katonatiszti, másikuk Magyar Közösség-peres rokonnal rendelkezik, egy harmadik interjúalanyt kitelepített egykori diplomata készítette fel a gimnáziumi felvételle.

²⁹ Egyikük számol be cserkészmultról, másikuk megfogalmazása szerint „ellen-úttörő” csoport tagja volt gimnazista korában, találunk köztük sportegyesületi tagot, többen kiemelik baráti körük fontosságát.

²⁴ „... ezt akkor nem mértem fel, (...) a legaktívabbak, a legnyüzsgőbbek, akik később aztán a teremben is szerepeltek, és így tovább, kivétel nélkül mindenki értelmiségi gyerek volt” – idézi fel Kiss Tamás (JANCSÁK 2016b. 158).

²⁵ Természetes módon adódik a kérdés, ő vajon tagja volt-e itt (illetve a többiek saját egyetemükön) va-

szereplők³⁰. Valószínűleg általánosíthatjuk rájuk a Kiss Tamással való interjúból olvasható önjellemzést: „Az én egyéniségem kialakulása annak volt köszönhető, hogy volt egy jó családi nevelésem, a környezetem is ugyanolyan volt, és ráadásul még az iskolában is egészen 1948-ig ezt kaptam. (...) ami utána következett, az nem tudott lényegesen megváltoztatni.” (JANCSÁK 2016b. 151.). Összességében tehát az – akár a korábbi, demokratikus értékeket hordozó diákszervezetek, akár az ilyen gondolkodású oktatók által közvetített – egyetemi mikroklíma, értékorientáció elsősorban azoknak a hallgatóknak volt könnyebben értelmezhető és befogadható, akiktől eleve nem állt távol ez a szellemiség³¹. A szerző is megállapítja, hogy az egyetem által közvetítettek mellett a „családi körből származó értékek” (JANCSÁK 2016a. 14.), melyek másik megfogalmazása szerint a „családi körben születnek és a kortárs csoportban (...) sűrűsödnek” (JANCSÁK 2016b. 9.), alkotják a fiatalok értékvilágának alapját, de ezek részletesebb feltárása háttérbe szorul az egyetem „életvilágának” (JANCSÁK 2016b. 9.) bemutatása mögött.

A transztörténelmi értékátadás még nehezebben megragadható eleme a magyar történelem nemzeti emlékezetben megőrzött értékvilágának hagyományozódása, hatása³².

³⁰ Itt elsősorban COLEMAN (1998) társadalmi tőke elméletét tartjuk indokoltnak bevonni az elemzésbe, aki a szoros és zárt funkcionális közösségben a sokoldalú együttműködés nyomán létrejövő kölcsönös bizalom, az egymás iránti elkötelezettség, a közösség tagjait megerősítő normák és értékek áramlásának pozitív hatásait emeli ki.

³¹ Bourdieu nyomán feltételezhetjük, hogy e hallgatók kulturális tőkéje közelebb állt oktatóikéhoz, gazdagabb „nyelvi tőkéjükkel” könnyebben tudták dekódolni azok – a diktatúra keretei közt valószínűleg nagyon óvatos – értékbeli, netán ideológiai, politikai jelzéseit, s így az ő oktatói habitusuk közvetített számukra egyfajta intézményi habitust (BOURDIEU 1978).

³² Gyáni Gábor véleménye szerint «az 1956-os magyar forradalom is felfogható egy ilyesfajta [Paul Riceur-i értelemben vett – beszűrés tőlem, E. I.] ismétlés-

Gyakori az ötvenhatos fiatalok és a márciusi ifjak közötti párhuzam, mely már a forradalom első napjaiban is felbukkant³³, a szerző a szakirodalom alapján is felidézi, s az interjúalanyok visszaemlékezésében³⁴ is megjelenik. Figyelemre méltó azonban egy másik – az interjúban a MEFESZ-szel szembenálló erők részéről vádként felvetett – történelmi analógia is: „elhallgattam a két, hosszú propagandadumát ellenünk, (...) hogy ez a második szegedi gondolat³⁵”, – mondja Ambrus János (JANCSÁK 2016b. 22.) az október 22-i debreceni nagygyűlés szegedi küldöttje. A visszaemlékező szerint a hallgatóság erre nem rezonált, s ő maga is nyilvánvalóan elutasította ezt a megfogalmazást. Egy másik interjúalany a Pesten történetekről referáló küldött gondolatait idézi fel: „Volt valaki, aki beszámolt a pesti eseményekről, és az egyik legfontosabb dolognak azt tartotta, hogy semmilyen antiszemita megnyilvánulást nem tapasztalt Pesten.” (JANCSÁK 2016b. 216.), vagyis mintha ki nem mondván a második világháború előtti korszak eszméi is (negatív) viszonyítási pontot alkotnának 1848 mellett. A Horthy-korszak 1927-ben nemzeti ünnepé tette március 15-ét, annak hazafias, a magyar szabadságot védő jellegét domborítva ki, sőt párhuzamot vont Kossuth és Horthy között (GYARMATI 2013), ugyanakkor a korabeli ellenzék demokratikus, népi és kommunista csoportjai számára is hivatkozási pont volt, melyet például a Márciusi Front 1937-es alapítása fémjelzett. Az akkor aktualizált 12 pontban

kényszernek, mivel az esemény bizonnyal meg sem történt volna (és semmiképp sem így történt volna) a sikertelen függetlenségi küzdelmek hosszú sorának a nemzet tudatalattijába kódolt emléke nélkül.” (GYÁNI 2000).

³³ „Ha mi, Petőfi körösök vagyunk a mai márciusi ifjak, (...) akkor Nagy Imre a mi új Kossuth Lajosunk” – idézi GYARMATI GYÖRGY (2006).

³⁴ Ambrus János (JANCSÁK 2016b. 29–30.).

³⁵ A „Horthy-fasiszta ellenforradalom” eszméivel való azonosítás később bekerült az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának a forradalomról szóló 1956. december 5-i határozatába is.

egyaránt helyet kaptak liberális, baloldali és nemzeti követelések, sőt konkrétan a felsőoktatást érintő követelése is volt (ROMSICS 2000). A harmincas évek (kormánypárti és különféle színezetű ellenzéki) ünnepi megemlékezéseiben fontos szerepet töltöttek be az akkori diákszervezetek, fiatal értelmiségiekből álló mozgalmak, éppen az ötvenhatos MEFESZ-esek apáinak és oktatóinak nemzedéke. 1848 és a Horthy-korszak eszméinek, értékeinek megítélésében, transztörténelmi átadásában – a recensens véleménye szerint – nem feltétlenül egy általános nemzeti emlékezet játszott szerepet, az ötvenhatos fiatalok különböző értelmező közösségek részéről eltérő interpretációkat kaphattak e korokról, melyek azonosítása még pontosabbá tehetné a mű értékszociológiai elemzését.

A monográfia harmadik, legterjedelmesebb fejezete zömmel eseménytörténeti jellegű. A szerző az interjúk, a levéltári források és a szakirodalom összevetése alapján pontosan végigköveti az október elejétől induló történéseket az október 6-i budapesti tüntetés hírének megérkezésétől a MEFESZ szervezés fázisain át a színrelépésig. Érdeklődésének fókuszában az október 23-ig tartó időszak áll, a mű címe szerint főképpen az indítószikra szerepet vizsgálja, meggyőzően különítve el a szervezet életciklusait (október 10–16., 16–20., 20–23., 23. november 4. valamint a forradalom bukása után). Bemutatja a MEFESZ vezetőit, aktivistáit, a szervezet céljait, működését, tárgyalásaikat az egyetemi és az intézményen kívüli, más szervezeteket képviselő (DISZ, pártközpont) aktorokkal. Nagyon tanulságos a szegedi követelések összevetése a többi felsőoktatási intézmény pontjaival, melyeket táblázatba foglalva is összesít, tipizál. Megállapításait bőséges forrásközléssel illusztrálja, melyet a Mellékletben közölt további harmincoldalas anyag egészít ki, s ezek a szerző deklarált célja szerint akár a téma további kutatói, akár az oktatás számára hasznos segédletet alkotnak. E fejezet tartalmazza a szervezet és a szereplők

további sorsának alakulását is a forradalom napjaiban majd a vereség után, mely a MEFESZ számára a tagság és a program erőszakos lecserélését követően a KISZ-be való beolvasztáshoz, a tárgyalt személyek esetében pedig zömmel a megtorlásokhoz vagy az emigrációhoz vezetett.

Összegzés

Összességében elmondhatjuk, hogy a szerző két könyvével hasznos módon járult hozzá az ötvenhatos forradalom szellemi előkészítésének és kitörésének megkerülhetetlen egyetemi szervezete, a szegedi MEFESZ történetének rekonstruálásához. Kiinduló állításai világosak: a szervezet a hallgatók által, külső befolyástól mentesen jött létre, demokratikusan épült fel, céljaiban a hallgatói érdekvédelem témáitól jutott el a szélesebb politikai követelések megfogalmazásáig, melyeket leginkább személyes küldöttek révén ismertettek meg a többi felsőoktatási intézménnyel, ahol mintaadóként szolgáltak a helyi (a szegeditől árnyalatokban eltérő) programpontok elfogadásához. Állításait meggyőzően adatozza, az események szinte óráról órára követhetők, a program értékelése során leszögezi, hogy a szegedi MEFESZ nem rendszerkorrekcióban, hanem rendszerváltozásban gondolkozott, hiszen (a szereplők családjában és az egyetemi világban áthagyományozódott) demokrata, hazafias értékvilága alapjaiban állt szemben a korabeli hivatalos ideológiai és politikai értékekkel.

Az interjúalanyok releváns tudással rendelkeznek a szerzőt érdeklő témával kapcsolatban, s szövegeik további fontos kutatási kérdések bázisául is szolgálhatnak. Élettörténeteik értékes dokumentumok, illeszkednek a mások által az ötvenhatos forradalom egyetemista szereplőivel felvett anyagokhoz, de árnyalják is a témával kapcsolatban eddig kialakított képet. Leginkább azzal, hogy a köztudatban inkább meglevő, elsőgeneráci-

ós, népi, reformkommunista illetve baloldali értékrendű egyetemista forradalmártípus mellett egy polgáribb, értelmiségi háttérű csoportot azonosít. Szakmai disputák alapját képezheti, hogy a hasonló (intézményi) környezet hatása vagy a hasonló egyéni jellemzők nyomán alakult-e szerepvállalásuk, honnan hozták illetve kapták azokat az értékorientációkat, melyek cselekvésre készítették őket. Az olvasót segíti, hogy az interjúkban és a monográfiában említett szinte minden szereplőről olvashat rövid életrajzot, bőséges a lábjegyzet és a szakirodalom-apparátus, informatívak a mellékelt képek, a kötetben való eligazodást névmutató könnyíti meg. Újszerű a könyv interdiszciplináris jellege, hiszen a köztörténet mellett társadalomtörténeti, intézmény- és szervezettörténeti, ifjúság- és értékszociológiai megközelítésű, értékes felvetéseinek kibontásában újabb lehetőségek rejlenek. A szerző mindezeken túl aktuális üzenetet fogalmaz meg a mai – jobbára csak virtuális hálózatokban létező – fiatal generáció számára is: az erős családi, iskolai és felsőoktatási oktató-hallgatói és kortárs kapcsolatok, a szoros értékközösségek tették képessé a könyvben felbukkanó egykori egyetemistákat arra, hogy egyik napról a másikra történelemformáló hőökké váljanak 1956 sorsdöntő napjaiban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BINDORFFER GYÖRGYI–GYENES PÁL–KOZÁK GYULA (szerk.) (1994): *Pesti utca – 1956*. Válogatás fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet.
- BOURDIEU, PIERRE (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségék újratermelődése*. Budapest, Gondolat.
- BÖGRE ZSUZSANNA (2006): *Asszonyorsók*. Ötvenhatos élettörténetek elemzése. Budapest, Ráció Kiadó.
- BÖGRE ZSUZSANNA (2004): *Vallásosság és identitás – Élettörténetek a diktatúrában/1948–1964/* Studia Sociologia. Dialóg Campus.
- COLEMAN, S. JAMES (1998): *A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében*. In Lengyel György – Szántó Zoltán (1988) (szerk.): *Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó. 11–43.
- FOEDERATIO EMERICANA. Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/F/Foederatio%20Americana.html>
- EÖRSI LÁSZLÓ (2001): *Corvinisták 1956*. Budapest, 1956-os Intézet. 9–15.
- GERHARD PÉTER – UDVARNOKY VIRÁG (2007): *Oral history bibliográfia*. Replika 16. évf. 58. sz. 121–126.
- GYÁNI GÁBOR (2000): Előszó. In Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne: *Titkokkal a lelkemben éltem*. Ötvenhatos elitéltek gyermekeinek sorsa. Budapest, 1956-os Intézet. 7–17.
- GYÁNI GÁBOR (2002) Emlékezeti kánonok– emlékező közösségek. In Rainer M. János – Ständeisky Éva (szerk.) 1956. *Évkönyv*, X. Budapest, 1956-os Intézet. 195–201.
- GYARMATI GYÖRGY (2006): Kossuth címeres forradalom 1956-ban. 2000. Irodalmi és Társadalmi havi lap 18. évf. 10. sz. 13–25.
- GYARMATI GYÖRGY (2013): A mitologizált, a nemkívánatos és a (mindig) újrahasznosított Március 15. *Múlt-kor* 2013 tavasz. http://mult-kor.hu/20130207_a_mitologizalt_a_nemkivanatos_es_a_mindig_ujrahasznosított_marcius_15
- HAVAS GÁBOR – KULIFAY ALBERT (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. http://csecsy.hu/files/konyvek/Havas_Gabor-Kulifay_Albert-A_Soli_Deo_Gloria_szovetseg_tortenete.pdf
- JANCSÁK CSABA (2016a): *Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- JANCSÁK CSABA (szerk.) (2016b): *A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956) életútinterjúk tükrében*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- JANCSÁK CSABA – KISS GÁBOR FERENC (2016): Videointerjúk bevonásának lehetőségei a történelemtanításban. In Kiss Gábor Ferenc – Jancsák Csaba (szerk.): *Az 1956-os forradalom és szabadságharc tudományos kutatása valamint helye az oktatásban: absztraktkötet*. 44 p., (Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország, 2016.10.14. – 2016.10.16.) Szeged, Belvedere Meridionale. 18.
- KISS TAMÁS (2002): Soha, sosem az Én került előtérbe, hanem mindig a Mi. In Kiss Tamás: *Magyar*

- Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956.* Szeged, Belvedere Meridionale. 133–159.
- KANYÓ TAMÁS (szerk.) (2003): *Emigráció és identitás. 56-os magyar menekültek Svájcban.* Budapest, L'Harmattan – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- KÁROLY ANNA (2007): Az oral history mint kutatási módszer. *Magiszter* 5. évf. 2. sz.
- KEREPESZKI RÓBERT (2012): „Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...” Egykori Turul-tagok a politikai rendőrség látóterében 1945 után. *Betekintő* 6. évf. 1. sz.
- KOZÁK GYULA – MOLNÁR ADRIENNE – KÖRÖSI ZSUZSANNA (szerk.) (1993): „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni” – Válogatás 1956-os munkás-tanács-vezetők visszaemlékezéseiből. Budapest, Századvég-1956-os Intézet.
- KÖRÖSI ZSUZSÁNNA – MOLNÁR ADRIENNE (2000): Titokkal a lelkemben éltem. Budapest: 1956-os Intézet.
- MERTON, ROBERT (1980): Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- MOLNÁR ADRIENNE – KÖRÖSI ZSUZSANNA – KELLER MÁRKUS (szerk.) (2006): A forradalom emlékezete. Budapest, 1956-os Intézet.
- PARSONS, TALCOTT (2000): A modern társadalmak rendszere. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (szerk.): Olvasókönyv a szociológia történetéhez. II. Szociológiai irányzatok a XX. században. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 40–62.
- PUSZTAI GABRIELLA (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezéig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban.* Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- ROMSICS IGNÁC (2000): *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény 1914–1999.* I-II. Budapest, Osiris.
- VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010): Az oral history-források jelentősége. In: Juhász Erika (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus.* Debrecen, Center for Higher Education Research and Development Hungary. 292–297.
- VÉRTESI LÁZÁR (2004): *Oral history.* A szemtanúként elbeszélt történelem lehetőségei. Aetas, 19. évf. 1. sz. 158–172.